

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน

นาฏศิลป์

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 978-974-01-9576-4

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๔๐,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๕๔

องค์การค้ำของ สกสค. จัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง กรุงเทพมหานคร

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

ประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
เรื่อง อนุญาตให้ใช้สื่อการเรียนรู้ในสถานศึกษา

ด้วยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้จัดทำหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ นั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้พิจารณาแล้วอนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

(นายชินภัทร ภูมิรัตน)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

คำนำ

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ เป็นหนังสือที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดทำขึ้นสำหรับนักเรียนใช้ในการเรียนรู้และสำหรับครูใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยคณะผู้จัดทำตั้งรายนามในท้ายเล่ม ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญด้านศิลปศึกษาและด้านการจัดการศึกษา

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน นาฏศิลป์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบนาฏศิลป์ การแสดงนาฏศิลป์โดยเน้นภาษาท่าและนาฏยศัพท์ ในการสื่อความหมายและการแสดงออก ตลอดจนการบอกเล่าหรือแสดงนาฏศิลป์ เพื่อสะท้อนถึงวัฒนธรรมและประเพณี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานหวังว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามหลักการและบรรลุดตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร หากมีข้อเสนอแนะกรุณาแจ้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้หนังสือสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณคณะผู้จัดทำผู้มีส่วนร่วมและศิลปินที่เอื้อเฟื้อภาพผลงานศิลปกรรมเพื่อการศึกษา มา ณ โอกาสนี้

(นายชินภัทร ภูมิรัตน)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
หน่วยที่ ๑ เอกลักษณ์นาฏศิลป์ไทย	๑
หน่วยที่ ๒ ระบำรำไทย	๑๒
หน่วยที่ ๓ ฟ้อนรำม่วนใจ	๒๖
หน่วยที่ ๔ สร้างสรรค์งานละคร	๔๖
หน่วยที่ ๕ นาฏศิลป์รักษาสืบไทย	๕๖
หน่วยที่ ๖ คุณค่าน่านิยม	๖๕
บรรณานุกรม	๗๓

หน่วยที่ ๑ เอกลักษณ์นาฏศิลป์ไทย

หลังจากจบหน่วยเรียนนี้ นักเรียนจะ...

๑. เข้าใจองค์ประกอบของนาฏศิลป์ไทย
๒. มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับองค์ประกอบนาฏศิลป์
๓. อธิบายรายละเอียดความเป็นมาองค์ประกอบนาฏศิลป์ไทย
๔. แสดงความคิดเห็นตามองค์ประกอบที่ควรรู้ได้
๕. เห็นคุณค่าและเข้าใจองค์ประกอบนาฏศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม

เตรียมความพร้อม

๑. นักเรียนรู้จักหรือเคยรำเพลงอะไรมาบ้าง เพลงไหนยากที่สุด จะทำให้สวดต้องทำอะไร

๒. ดูภาพข้างล่างนี้ แล้วบอกว่าเป็นนาฏยศัพท์และภาษาท่าที่มีชื่อเรียกว่าอย่างไร

นาฏยศัพท์

ภาษาท่า

องค์ประกอบของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์เป็นศิลปะการแสดงที่มีความงดงาม มีรูปแบบการแสดงที่หลากหลาย องค์ประกอบของนาฏศิลป์นอกจากผู้แสดงแล้วยังประกอบด้วยนาฏยศัพท์และภาษาท่า เครื่องแต่งกาย ดนตรีและเพลง และอุปกรณ์การแสดง

การแสดงละครนอก เรื่อง สุวรรณหงส์
ที่มา : สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์. วิพิธทัศนา. ๒๕๕๒.

องค์ประกอบที่ ๑ นาฏยศัพท์และภาษาท่า

ท่าทางของนาฏศิลป์ไทยมาจากท่าทางที่เป็นธรรมชาติ เมื่อได้รับการประดิษฐ์ให้เกิดความสวยงามโดยปรมาจารย์ด้านนาฏศิลป์ไทยเพื่อใช้ในการแสดงออกด้านศิลปะ และสามารถสื่อสารกับผู้ชมให้เข้าใจท่าทางต่าง ๆ ดังนั้นผู้ที่เรียนนาฏศิลป์ไทยจึงจำเป็นต้องเรียนรู้นาฏยศัพท์และภาษาท่าเป็นพื้นฐานสำคัญ

นาฏยศัพท์ คือ ศัพท์ที่ใช้สื่อความหมายให้เข้าใจตรงกันระหว่างครูผู้สอนและผู้เรียน แบ่งชื่อเรียกตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่ใช้ในการเคลื่อนไหว ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ศีรษะ

เอียงศีรษะ

เอียงศีรษะ คือ กิริยาที่ต้องใช้ร่างกายตั้งแต่ช่วงเอวและไหล่ขึ้นไป เมื่อจะเอียงศีรษะก็ต้องเริ่มกอดเอว กอดไหล่ข้างเดียวกับศีรษะที่จะเอียง เพื่อเน้นให้เห็นสรีระของร่างกายเป็นเส้นโค้ง หากเอียงศีรษะเพียงอย่างเดียวทำร่าก็จะดูแข็งหรือเรียกว่าคอปับคอป่อน

ส่วนที่ ๒ ไหล่

ตั้งไหล่

ตั้งไหล่ คือ การดันไหล่ให้ผายออกและทรงตัวให้ตรง เพื่อให้ดูสง่า จึงมีคำใช้ประกอบเพื่อสอนรำว่า “อกผาย ไหล่ผึ่ง”

ส่วนที่ ๓ ลำตัว

ยักตัวหรือยักเอว

ยักตัว คือ การกดกล้ามเนื้อเอวสลับกันซ้าย-ขวา อย่างต่อเนื่อง ปรากฏในทำรำเพลงเร็ว และการฝึกหัดเบื้องต้นโขน-ละคร ที่มีจังหวะกลอง “ตึบ-ทิง-ทิง”

ส่วนที่ ๔ มือและแขน

การเคลื่อนไหวมือและท่อนแขน เป็นท่าหลักในการทำรำ การใช้มือแบบต่าง ๆ เมื่อนำมาจัดวางอย่างมีรูปแบบจึงเรียกชื่อการปฏิบัติดังนี้ว่า นาฏยศัพท์ เช่น วง และจีบ เป็นต้น

วงบน

วงกลาง

วงล่าง

วงหรือตั้งวง คือ การงอแขนให้ได้ส่วนโค้ง ตั้งข้อมือขึ้น ตั้งนิ้วทั้งสี่ งอนิ้วหัวแม่มือเข้าหาฝ่ามือเล็กน้อย นาฏยศัพท์คำว่า วง ประกอบด้วย วงบน วงกลาง วงล่าง

จีบหาง

จีบคว่ำ

จีบ คือ การจรดปลายนิ้วหัวแม่มือที่ข้อแรกของปลายนิ้วชี้ นิ้วที่เหลือทั้งสามกรีดตึง หักมือเข้าหาลำแขน ลักษณะมือจีบแบ่งเป็น จีบหางและจีบคว่ำ

ส่วนที่ ๕ เท้า

ประ

ประ คือ กิริยาของเท้าข้างใดข้างหนึ่ง ใช้จุมกเท้าแตะพื้นเบา ๆ แล้วยกขึ้น เท้าอีกข้างหนึ่งยืนย่อเข้ารับน้ำหนักตัว การประเท้าที่สวยงาม ปลายนิ้วเท้าจะต้องเชิดขึ้น เมื่อประแล้วยกเท้าขึ้นสูงระดับครึ่งน่อง การประเท้าพระและนางจะแตกต่างกัน กล่าวคือ พระจะต้องกันเข่า (แบะ) ออกไปให้ได้เหลี่ยม ส่วนนางไม่ต้องกันเข่า กิริยาต่อเนื่องของการประเท้าคือ ก้าวหน้า ก้าวข้าง จรดเท้า หรือแตะเท้า เป็นต้น

ภาษาท่า คือ การใช้ท่าทางแทนคำพูดในการสื่อสารให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราว ภาษาท่าดัดแปลงมาจากท่าทางที่เป็นกิริยาของมนุษย์และธรรมชาติ หากสังเกตให้ถ่องแท้ก็สามารถเข้าใจได้ไม่ยากนัก ภาษาท่าแบ่งเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

- * ภาษาท่าที่ใช้แทนคำพูด เช่น ปฏิเสธ เรียก ไป มา เป็นต้น
- * ภาษาท่าแสดงกิริยาอาการ หรืออิริยาบถ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น
- * ภาษาท่าที่แสดงอารมณ์ภายใน เช่น ดีใจ เสียใจ โกรธ รัก เป็นต้น

องค์ประกอบที่ ๒ เครื่องแต่งกายนาฏศิลป์ไทย

เครื่องแต่งกาย ในการแสดงนาฏศิลป์ไทย สามารถบ่งบอกถึงยศ ฐานะ บรรดาศักดิ์ หรือท้องถิ่น ของผู้แสดงละครนั้น ๆ การแต่งกายมีหลายประเภท ดังนี้

การแต่งกายยืนเครื่อง

การแสดงโขน ละครนอก ละครใน จะแต่งกายแบบมาตรฐานหรือเรียกว่า ยืนเครื่อง การแต่งกายโขนจะแทนสีกายของตัวละคร เช่น เมื่อแสดงเป็นหนุมาน จะต้องแต่งกายด้วยชุดสีขาว มีลายปีกวนแบบทักซิธวาวรรต สวมหัวโขนลิงสีขาว ปากอ้า เป็นต้น

ลักษณะการแต่งกายยืนเครื่อง ลิง ยักษ์ นาง พระ (ตามลำดับ)

การแต่งกายทั่วไป

การแต่งกายของการแสดงทั่วไป จะแต่งแบบที่เรียกว่าสมจริง ตามยุคสมัยของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ตามท้องถิ่น หรือเชื้อชาติของตัวละคร เช่น การแต่งกายพื้นเมืองภาคต่าง ๆ

ลักษณะการแต่งกายพื้นเมืองภาคเหนือ

นอกเหนือจากการแต่งกายองค์ประกอบด้านนี้ยังรวมถึงการแต่งหน้าด้วย การแต่งหน้าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ผู้แสดงสวยงาม และอำพรางข้อบกพร่อง ของใบหน้าผู้แสดงได้อย่างดี นอกจากนี้ยังสามารถใช้วิธีการแต่งหน้าเพื่อบอกรายละเอียด ลักษณะเฉพาะของตัวละครได้ เช่น แต่งหน้าคนหนุ่มให้เป็นคนแก่ แต่งหน้าให้ผู้แสดงเป็นตัวตลก เป็นต้น

การแต่งหน้าคนชรา

องค์ประกอบที่ ๓ ดนตรีและเพลง

ดนตรีที่บรรเลงประกอบการแสดง

การแสดงนาฏศิลป์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิดนตรีบรรเลงประกอบการแสดง ดังนั้นผู้แสดงจะต้องทำให้สอดคล้องตามเนื้อร้อง และทำนองเพลง ในขณะเดียวกัน ดนตรีก็เป็นองค์ประกอบหลักที่สำคัญในการช่วยเสริมให้การแสดงสมบูรณ์ และสามารถสื่อความหมายได้ชัดเจนมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างบรรยากาศในการแสดงให้สมจริงยิ่งขึ้นด้วย

จังหวะ เป็นส่วนย่อยของบทเพลงที่ดำเนินไปเป็นระยะและสม่ำเสมอ การฝึกหัดนาฏศิลป์ไทย จำเป็นต้องใช้จังหวะเป็นพื้นฐานในการฝึกหัด เพราะจังหวะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติและมีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน หากผู้เรียนมีทักษะทางการฟังจังหวะแล้ว ก็สามารถทำได้สวยงาม แต่ถ้าผู้เรียนไม่เข้าใจจังหวะก็จะทำให้รำไม่ถูกต้องหรือเรียกว่า “บอดจังหวะ”

เนื้อร้อง และ ทำนองเพลง การแสดงลีลาท่ารำแต่ละครั้งจะต้องสอดคล้องตามเนื้อร้องและทำนองเพลง เพื่อบอกความหมายของท่ารำ ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกในการแสดงได้ตามเนื้อเรื่อง ตลอดจนสามารถสื่อความหมายให้กับผู้ชมเข้าใจตรงกันได้

องค์ประกอบที่ ๔ อุปกรณ์การแสดง

อุปกรณ์การรำฟรังค์

ที่มา : ศิลปากร. เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา : การแต่งกายยืนเครื่องละครในของกรมศิลปากร. ๒๕๕๒.

การแสดงนาฏศิลป์ไทยบางชุด เช่น รำฟรังค์ ระบำพัด ระบำร่อนแร่ ฟ้อนเล็บ เช้างสวิง ฯลฯ ต้องมีอุปกรณ์ประกอบการแสดง อุปกรณ์แต่ละชนิดที่ใช้ประกอบการแสดงจะต้องสมบูรณ์ สวยงาม และสวมใส่ได้พอดี ผู้แสดงจะต้องมีทักษะในการใช้อุปกรณ์ได้อย่างคล่องแคล่ว วางอยู่ในระดับที่ถูกต้องสวยงาม

สรุป

นาฏศิลป์ไทย คือ ศิลปะแห่งการรำรำที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทย เป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นชาติที่สำคัญสาขาหนึ่ง โดยมีที่มาจากกิริยาอาการที่เคลื่อนไหวตามธรรมชาติแล้วดัดแปลงให้มีท่วงท่าตามจังหวะดนตรี ที่อ่อนช้อยงดงาม เครื่องแต่งกายประดับประดาอย่างวิจิตรงดงาม ตามองค์ประกอบนาฏศิลป์ไทยที่เรียกอย่างคล้องจองว่า “ดนตรี ลีลา และอารมณ์”

คำถามและกิจกรรมท้ายหน่วยเรียน

๑. แบ่งกลุ่ม ค้นคว้าและนำเสนอหัวข้อที่ได้รับ เช่น นาฏยศัพท์และภาษาท่า เครื่องแต่งกาย ดนตรีและเพลง พร้อมกับหาประวัติและองค์ประกอบที่เป็นลักษณะเฉพาะและสาเหตุที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ออกมาอภิปรายให้เพื่อนฟัง
๒. จากการนำเสนอตามหัวข้อ นักเรียนชอบการอภิปรายของใครมากที่สุด
๓. การแสดงนาฏศิลป์ไทยที่นักเรียนชื่นชอบ จงยกตัวอย่างและบอกความประทับใจมา ๓ ข้อ
๔. ในอนาคตเมื่อนักเรียนเรียนจบแล้ว นักเรียนต้องการเป็นศิลปินหรือครูนาฏศิลป์หรือไม่ เพราะเหตุใด